

VIJFTIG JAAR ADOPTIE IN NEDERLAND

Een historisch-statistische beschouwing

René Hoksbergen

ISBN : 90-805430-3-9
Uitgave : Afdeling Adoptie UU
Vormgeving :
Drukwerk : Repro Universiteit Utrecht
Copyright : René A.C. Hoksbergen

Verkrijgbaar via Afdeling Adoptie, Heidelberglaan 2
3584 CS, Utrecht, tel. 030-2534804
r.a.c.hoksbergen@uu.nl

Inhoud

Inleiding

1. De periode 1956-1970: de traditioneel-gesloten generatie adoptieouders
2. De Periode 1971-1980: de open-idealistische generatie adoptieouders
3. De periode 1981-1992: de economische-realistische generatie adoptieouders
4. De periode 1993-heden: de voorbereid-optimistisch/eisende generatie adoptieouders

Tabellen

Tabel 1 Aantal door de rechter uitgesproken adopties, 1957-1970

Tabel 2A Aantal door de rechter uitgesproken adopties,	1971-1980
2B Aantal geplaatste adoptiekinderen, Azië/Nabije/Midden-Oosten,	1971-1980
2C Aantal geplaatste adoptiekinderen, Noord/Midden/Zuid-Amerika,	1971-1980
2D Aantal geplaatste adoptiekinderen, Afrika,	1971-1980
2E Aantal geplaatste adoptiekinderen, Europa	1971-1980
Overige landen	

Tabel 3A Aantal door de rechter uitgesproken adopties,	1981-1992
3B Aantal geplaatste adoptiekinderen, Azië/Nabije/Midden-Oosten,	1981-1992
3C Aantal geplaatste adoptiekinderen, Noord/Midden/Zuid-Amerika,	1981-1992
3D Aantal geplaatste adoptiekinderen, Afrika,	1981-1992
3E Aantal geplaatste adoptiekinderen, Europa	1981-1992
Overige landen	

Tabel 4A Aantal door de rechter uitgesproken adopties,	1993-2000
4B Aantal geplaatste adoptiekinderen, Azië/Nabije/Midden-Oosten,	1993-2000
4C Aantal geplaatste adoptiekinderen, Noord/Midden/Zuid-Amerika,	1993-2000
4D Aantal geplaatste adoptiekinderen, Afrika,	1993-2000
4E Aantal geplaatste adoptiekinderen, Europa	1993-2000
Overige landen	

Totaal generaal buitenland

Referenties

Enkele belangrijke adressen

VIJFTIG JAAR ADOPTIE IN NEDERLAND

Een historisch-statistische beschouwing

Inleiding¹

Als een van de laatste Europese landen voerde Nederland op 1 november 1956 de eerste adoptiewet in. Kern van deze wet was en is, dat het geadopteerde kind in juridische zin volledig kind van de adoptieouders wordt. De juridische banden tussen kind en oorspronkelijke ouders worden verbroken. De adoptie kan alleen op verzoek van geadopteerde door een rechterlijke uitspraak worden herroepen. Reeds vóór de Tweede Wereldoorlog waren er stemmen opgegaan om tot een adoptiewet te komen. Opvattingen over het belang van de “banden des bloeds” en vervolgens de oorlogsperiode, hebben deze ontwikkeling tegengehouden. Direct na de oorlog, in 1946, verschijnt het eerste adoptieproefschrift: “Adoptie als vraagstuk van Kinderbescherming” van Hendrik Pieter Cloeck. Hij eindigt zijn werk met een uitgewerkt voorstel van wet. Dit voorstel is op hoofdzaken door de wetgever gevolgd. Na de oorlog wordt er vanuit de direct betrokken pleegouders op de wetgever druk uitgeoefend om het adopteren van een kind mogelijk te maken. Om hun opvattingen kracht bij te zetten richtten zij in 1950 de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP) op. Enkele decennia eerder was de Federatie voor de Ongehuwde Moeder en haar Kind, de FIOM opgericht. Beide organisaties bestaan nog steeds. De FIOM en de NVP stellen, respectievelijk in 1952 en in 1953, rapporten op ter voorbereiding op de adoptiewetgeving.

Aanleiding voor de oprichting van de FIOM, in 1930, was een in maart 1929 gedane toezegging door de toenmalige Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, Dr. J.R. Slotemaker de Bruïne. Als het particulier initiatief stappen zou ondernemen om tot verbetering van zorg voor de ongehuwde moeder te komen, zou er volgens deze Minister ook van overheidswege tot subsidiëring worden overgegaan. We moeten dan denken aan de kosten van de bevalling en van enige verpleging tijdens en na de bevalling.

Voor de ongehuwde moeders uit de arbeiderskringen verkeerden in grote financiële nood.

De adoptiewet is aanvankelijk bedoeld voor adoptie van in Nederland geboren kinderen. Spoedig komt echter ook adoptie van buitenlandse kinderen op gang. Aanvankelijk gaat het om adoptie van Europese kinderen, eerst uit Griekenland en enkele jaren later ook kinderen uit andere West-Europese landen. Dat het kind uit het buitenland komt, wordt door de adoptieouders als een belangrijk voordeel gezien. Zij zijn er dan zeker van dat zij later niet op de een of andere manier met de biologische moeder worden geconfronteerd. Deze angst moet tegen de achtergrond van de geschiedenis van pleegzorg en adoptie worden gezien. Omdat pleegouders vroeger veelal niet de voogdij over het kind hadden, liepen zij grote kans om het jarenlang verzorgde pleegkind aan de oorspronkelijke ouders te “verliezen”. Een belangrijke reden voor de invoering van de adoptiewet was juist om te voorkomen dat een afstands moeder of -vader het kind kon terugvragen (Nota, 1970). Hoewel hierover geen cijfers bekend zijn, is het uit individuele voorbeelden bekend, dat van aspirant-pleegouders daarom soms ook de voorkeur uitging naar een kind uit Oostenrijk of uit een ander Europees land.

De hiervóór genoemde kern van de adoptiewet, de volledige verbreking van alle banden met de oorspronkelijke ouders, is een controversieel punt gebleven. Een van de consequenties van deze wet is namelijk, dat adoptiekind en adoptieouders geen identificerende gegevens van de oorspronkelijke ouders krijgen en vice versa. Dit leverde al spoedig grote moeilijkheden op. Adoptiekinderen blijken op zoek te gaan naar hun oorspronkelijke ouders, terwijl afstands moeders, in mindere mate afstandsvaders, op zoek gaan naar hun meestal vele jaren eerder afgestane kind. Daarmee tonen geadopteerden en hun afstandsouders, dat in emotionele zin geen sprake is van een volledige verbreking van de oorspronkelijke familiebanden.

In de jaren vijftig komt er grotere openheid over allerlei zaken die met het gezin samenhangen. Daardoor ontstaat een andere opvatting over de positie van de afstands moeder. Steeds meer worden haar pijn en verdriet rond de afstand erkend. Tevens bevordert deze grotere openheid dat adoptiekinderen hun oorspronkelijke ouders kunnen opsporen. Raden voor de

---

¹ Met dank aan Erica Evers, Marion Peters en Jeanet Westenberg voor hun waardevolle commentaar.

Kinderbescherming geven in dit opzicht veel medewerking. Ook helpen de Raden, evenals de FIOM-buro's, afstandsouders die op zoek zijn naar hun kind.

In de vorige eeuw ontstaan enkele andere belangrijke veranderingen. (1) Vanaf eind jaren zestig komt er meer inzicht zowel in het grote verdriet voor een moeder als zij haar kind moet afstaan als in de psychische worsteling van een geadopteerde met zijn afgestaan zijn. Daarom proberen maatschappelijk werkers van bij adoptie betrokken instellingen sinds eind jaren zestig zoveel mogelijk te voorkomen dat een moeder afstand van haar kind doet. (2) En door het beschikbaar komen van betrouwbare voorbehoedsmiddelen zoals de pil neemt het aantal ongewenste zwangerschappen sterk af. (3) De invoering van de Algemene Bijstandswet in 1963, die tot doel had voor iedere ingezetene een bestaansminimum te garanderen, maakt het alleenstaande jonge moeders mogelijk hun kind te behouden.

Als gevolg van deze ontwikkelingen en door de verbeterde sociaal, economische omstandigheden neemt het aantal Nederlandse adoptiekinderen in de tweede helft van de jaren zeventig in snel tempo af (zie tabel 2A). Dit betekent een grote omslag in de adoptiewereld.

De hiervoor genoemde openheid bevordert ook, dat adoptie als wijze van gezinsvorming steeds meer wordt aanvaard. Als logische consequentie hiervan neemt het aantal, al dan niet kinderloze, echtparen dat wil adopteren begin jaren zeventig snel toe. Het Ministerie van Justitie wordt daardoor in de eerste helft van de jaren zeventig gedwongen om de richtlijnen voor het adopteren van een kind zodanig te verbeteren dat ook buitenlandse kinderen betrekkelijk gemakkelijk kunnen worden geadopteerd. Mede daardoor neemt hun aantal snel toe. Wie momenteel in Nederland wil adopteren is aangewezen op een kind uit Azië, Zuid-Amerika, in mindere mate uit Afrika en enkele Oost-Europese landen.

Om de veranderingen en ontwikkelingen beter te kunnen beschrijven kan de adoptiegeschiedenis tussen 1950 en 2000 in vier periodes worden verdeeld. Wij doen dit aan de hand van de achtergrond en adoptiemotivatie van vier generaties adoptieouders. Van elke generatie geven wij een globale omschrijving. Op deze wijze onderscheiden wij:

- de traditioneel-gesloten generatie, 1956-1970;
- de open-idealistische generatie, 1971-1980;
- de economisch-realistische generatie, 1981-1992 en
- de voorbereid-optimistisch/eisende generatie, 1993 – heden.

1. De periode 1956-1970: de traditioneel-gesloten generatie adoptieouders

Adoptieouders die in deze periode adopteerden zijn al eerder als de traditioneel-gesloten generatie adoptieouders omschreven (Hoksbergen, 2000). Adoptie was in de periode 1956-1970 nog een taboe-onderwerp. Er werd niet of zo min mogelijk over adoptie gesproken. Wel werd het kind door de meeste ouders voorgelicht - dit was immers verplicht - maar verder werd het bestaan van de oorspronkelijke ouders veelal genegeerd. Vaak werd aan anderen niets over de adoptie verteld. In de jaren vijftig en begin jaren zestig was er weinig verzet tegen de verschillende eisen vanuit de adoptiewet. Zoals in die tijd gebruikelijk was de Nederlander erg gezagsgetrouw. De verplichte huwelijkstermijn van vijf jaar en de verzorgingstermijn van drie jaar, alvorens het echtpaar het kind juridisch kon adopteren, werden bijvoorbeeld zonder morren geaccepteerd. Niettemin liet de praktijk van de adoptie al spoedig zien dat de wet aanpassingen behoefde (Nota, 1970). De verzorgingstermijn van drie jaar kon het belang van het kind in gevaar brengen. Als een van de ouders namelijk binnen deze drie jaar stierf, kon de adoptie niet worden uitgesproken en bleef het kind in een juridisch vacuüm verkeren. Alleen als de overblijvende ouder opnieuw huwde, kon dit echtpaar, na vijf jaar huwelijk, alsnog de adoptie aanvragen. Per wetwijziging van 3 juli 1968 werd dan ook de verzorgingstermijn van drie jaar tot twee jaar teruggebracht en in 1973 vervolgens tot één jaar. Het zou tot 1998 duren voordat de verplichte huwelijkstermijn van vijf jaar teruggebracht werd tot drie jaar. Er hoeft dan zelfs niet sprake te zijn van een officieel huwelijk, een samenlevingscontract is voldoende. In feite is de huwelijksvereiste komen te vervallen. Alleenstaanden kunnen onder bepaalde voorwaarden nu ook de adoptie aanvragen (Meijdam-Slappendel, 2000).

Tabel 1 Aantal door de rechter uitgesproken adopties, 1957-1970

	'57	'58	'59	'60	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal	
Herkomst																
Nederland	38	332	422	367	399	496	327	328	416	575	719	725	855	1032	7031	
Buitenland	2	23	39	25	19	41	30	45	39	86	129	173	182	177	1010	
Totaal	40	355	461	392	418	537	357	373	455	661	848	898	1037	1209	8041	
Geplaatste kinderen uit Zuid-Korea														10	101	111

Toelichting Tabel 1

Van de in totaal 1010 uit het buitenland geadopteerde kinderen kwamen er 478 uit Griekenland. Er bestaan over deze periode geen precieze cijfers over het land van herkomst van buitenlandse adoptiekinderen. Via gegevens van het Centraal Bureau van de Statistiek beschikken we wel over het totaal aantal door de rechter *uitgesproken adopties* van kinderen van Nederlandse en buitenlandse herkomst. Deze kinderen zijn gemiddeld 2½ tot 3½ jaar eerder in het gezin geplaatst. Immers, alvorens de adoptie naar Nederlands recht kon worden uitgesproken was tot 1968 een verzorgingstermijn van drie jaar verplicht, vervolgens tot 1973 twee jaar en daarna één jaar. Het totaal aantal tussen 1967 en 1970 *geplaatste* buitenlandse kinderen zal hoger zijn dan in tabel 1 vermeld, ongeveer 500 kinderen, omdat de juridische adoptie van deze kinderen pas tussen 1971 en 1973 werd uitgesproken.

Tot en met 1970 werden in hoofdzaak in Nederland geboren kinderen geadopteerd, in totaal 7031. De adoptie van Nederlandse kinderen neemt in de jaren zestig fors toe. Ten opzichte van 1958 betreft het in 1970 een verdrievoudiging. Deze toename hangt samen met de Culturele Revolutie van de jaren zestig. Het seksuele verkeer werd in die periode veel vrijer, met als gevolg de geboorte van meer buitenechtelijke kinderen. Tevens verloor in deze periode het verschijnsel adoptie langzamerhand haar taboe karakter, waardoor het afstaan van een kind gemakkelijker werd.

Bij de 1010 buitenlandse adoptiekinderen gaat het in hoofdzaak om kinderen uit Griekenland (478), Oostenrijk (ongeveer 250) en Duitsland (ongeveer 100). De overige kinderen zijn voornamelijk afkomstig uit een aantal andere Europese landen en uit Libanon. Al deze adopties verliepen via particuliere kanalen. Voor adopties uit Griekenland, Libanon en Oostenrijk functioneerde de NVP vaak als tussenorganisatie. Zij verschafte de aspirant-adoptieouders veel informatie en onderhield eveneens enig contact met sommige instanties in het land van herkomst.

Aan het eind van deze periode beginnen de adopties uit Azië, met name uit Zuid-Korea, op gang te komen. In 1969 werden er 10 en in 1970 reeds 110 Zuid-Koreaanse kinderen geplaatst.

2. De periode 1971- 1980: de open-idealistische generatie adoptieouders

In de periode 1971-1980 wordt veel meer openheid getoond over zaken als abortus, gezinsvorming, seksualiteit en adoptie, dan in de periode daarvoor. Daar komt bij dat de televisie, die in 1951 haar intrede deed, in de jaren zestig langzamerhand gemeengoed is geworden. Door deze ontwikkeling ontstaat een nieuwe, mondiaal georiënteerde, openheid. Op de televisie worden onverhuld beelden getoond van de grote ellende waarin miljoenen kinderen in de Derde Wereld (Zuid-Korea, Biafra, Vietnam, India en andere landen) verkeren. Veel mensen trekken zich het lot van deze kinderen aan. Tegen de achtergrond van deze bewogenheid moeten we de adoptiemotivatie van een nieuwe groep adoptieouders zien. Het zijn vaak ouders die zelf al kinderen hebben. Deze idealistische en vaak heel gedreven groep ouders is zeker niet zo getrouw aan het gezag als de vorige generatie adoptieouders. Deze vernieuwing in de adoptiewereld heeft nogal wat gevolgen.

- Er manifesteert zich een pressiegroep van ouders die zich in 1971 verenigt in de organisatie Wereldkinderen. Deze vereniging wist in de periode 1971-1976 belangrijke veranderingen in de adoptie wet- en regelgeving tot stand te brengen. Voor alle buitenlandse kanalen werd één systeem van regelgeving ingevoerd. Allerlei beperkende bepalingen rond gezinsgrootte, leeftijd van de kinderen bij aankomst in het gezin e.a. werden verruimd. Tevens werd met de hulp van het Ministerie van Justitie in 1975 het Bureau Interlandelijke Adoptie (BIA) opgericht, dat de eerste jaren fors werd gesubsidieerd.

- Een tiental particuliere adoptieorganisaties richt zich in de loop van de jaren zeventig en tachtig op bemiddeling van buitenlandse kinderen. Veruit de grootste is de in 1969 opgerichte Stichting Interlandelijke Adoptie (SIA). In 1975 gaan de belangrijkste organisaties: SIA, de bemiddelingsafdeling van de Vereniging Wereldkinderen en de buitenlandse afdeling van de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen op in het BIA. Deze organisatie bleef de grootste bemiddelingsorganisatie tot haar fusie in 1987 met de Vereniging Wereldkinderen. Door deze fusie is de grootste adoptieouder-vereniging gelieerd aan de grootste adoptiebemiddelaar.
- Meer en meer echtparen, die zelf al één of meer kinderen hebben, willen een buitenlands kind adopteren. Hun motivatie is meer extern gericht. Het kind in nood staat centraal en niet zozeer het voldoen aan een onvervulde kinderwens.

Deze generatie adoptieouders wordt vooral gekenmerkt door haar betrokkenheid bij kinderen in nood. Vol geestdrift en idealisme legden de adoptieouders in een dertiental landen met succes contacten. In de loop van dit decennium werden uit Zuid-Korea, Indonesië, Sri Lanka, India, Colombia, Peru en andere landen grote aantallen kinderen geadopteerd.

Aan het eind van deze tweede adoptieperiode zien we dat de adoptie van Nederlandse en Europese kinderen grotendeels is vervangen door die van Aziatische en Zuid-Amerikaanse kinderen. Er wordt nog weinig aandacht besteed aan mogelijke opvoedingsproblemen waarmee adoptieouders te maken zouden kunnen krijgen. Pas rond 1980 wordt hiervoor in de dan verschijnende boeken en artikelen over het onderwerp adoptie aandacht gevraagd. Enkele titels uit die jaren zijn: *“Adoptie van kinderen uit verre landen”*. *“Opgroeiende adoptiekinderen”*. *“Adoptie van buitenlandse kinderen”* (zie *Referenties*). De adoptieouders worden nu ook aangespoord om niet te lang alleen maar zelf te blijven worstelen met moeilijk hanteerbare gedragsproblemen van hun kind. Uit onderzoek en de praktijk was de indruk ontstaan dat deze idealistische ouders wat lang aarzelen om met hun gezinsproblemen naar buiten te komen.

Tabel 2A **Aantal door de rechter uitgesproken adopties, 1971-1980**

	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	Totaal
Herkomstland											
Nederland	974	1126	1059	1259	961	610	532	373	412	451	7757

Tabel 2B **Aantal geplaatste adoptiekinderen, Azië/Nabije/Midden-Oosten, 1971-1980**

	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	Totaal
Bangladesh			1		69	88	124	141	32	34	489
China						1	5				6
Filippijnen					11	7	7	6	4	8	43
India			2	21	67	154	117	145	163	196	865
Indonesië			1	22	68	110	154	249	515	669	1788
Iran		5	5	28	16	3	4	1			62
Israël		2	3	3		1					9
Korea	82	122	181	269	357	342	253	321	210	180	2317
Libanon		27	24	49	52	32	48	42	35	26	335
Nepal							3	1	7	5	16
Pakistan						1	1		2	1	5
Sri Lanka			1	1	14	23	13	18	7	81	158
Taiwan					1	6	7	10	7	3	34
Thailand					27	29	26	5	2	1	90
Vietnam					73	3	1				77
Sub-totaal											
Azië e.a.	82	156	218	393	755	800	763	939	984	1204	6294

Tabel 2C Aantal geplaatste adoptiekinderen, Noord/Midden/Zuid-Amerika, 1971-1980

	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	Totaal
Bolivia					1	3	1	1	1	1	8
Brazilië			2	9	10	22	17	22	18	10	110
Chili					3	15	17	17	20	34	106
Colombia			3	32	72	124	186	151	197	214	979
Costa Rica					1	4	2	1	1		9
Dominicaanse Rep.					1	1		3	3	2	10
Ecuador						1	5	14	2	14	36
Guatemala					2		3	1	5	4	15
Haïti				1							1
Honduras			1								1
Peru					4	17	8	7	15	61	112
Suriname						5	7	1	7	12	32
Verenigde Staten			7	4	1	4	1		1		18
Sub-totaal Amerika			13	46	95	196	247	218	270	352	1437

Tabel 2D Aantal geplaatste Adoptiekinderen, Afrika, 1971-1980

	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	Totaal
Ethiopië			1	2		4					7
Mauritius					1	2	6	7	4	13	33
Nigeria						1	1				2
Siërra Leone						2			1		3
Sub-totaal Afrika			1	2	1	9	7	7	5	13	45

Tabel 2E Aantal geplaatste adoptiekinderen, Europa 1971-1980

	'71	'72	'73	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	Totaal
België		13	7	8	2	5	3	1	3	1	43
Duitsland		18	26	29	31	28	21	9	1	3	166
Griekenland		33	29	15	13	4		2	1	1	98
Hongarije		2	1		1						4
Joegoslavië		18	19	20	30	19	11	6	3	5	131
Oostenrijk		58	51	64	68	44	30	14	7	5	341
Polen			2	1							3
Roemenië								1			1
Sub-totaal Europa		142	135	137	145	100	65	32	16	15	787
Overige landen	77	81	50	44	22	25	23	15	13	9	359
Totaal algemeen buitenland	159	379	417	622	1018	1130	1105	1211	1288	1593	8922

Toelichting Tabel 2

Voor de Nederlandse geadopteerde kinderen in tabel 2A hebben we gebruik gemaakt van CBS gegevens over door de rechtbank *uitgesproken* Nederlandse adopties, in totaal 7757. Voor het aantal buitenlandse geadopteerde kinderen maken we in tabel 2B t/m 2E gebruik van gegevens van het Ministerie van Justitie. Dit ministerie geeft vanaf 1973 per jaar het aantal *geplaatste* buitenlandse

adoptiekinderen naar land van herkomst. Alleen voor Korea bestaan vanaf het begin precieze cijfers over het aantal per jaar aangekomen kinderen. Voor 1971 en 1972 zijn dus voor andere landen geen precieze cijfers bekend. Terugrekenend vanuit het aantal *uitgesproken* adopties in 1973, is de schatting over het totaal aantal *geplaatste* kinderen in 1971 ongeveer 150 hoger dan in de tabel 2B t/m 2E aangegeven. De vermelde cijfers over 1972 zijn gebaseerd op CBS gegevens uit 1974. Het is aannemelijk dat het aantal geplaatste kinderen in 1971 hoger lag. Er zullen nog een aantal kinderen uit Europa zijn gekomen. Op grond van CBS gegevens zullen dit er ongeveer 150 zijn. De CBS-cijfers over 1972 betreft het aantal *uitgesproken* adopties in 1974. In de tweede helft van de jaren zeventig loopt het aantal Nederlandse en Europese adopties flink terug. De redenen daarvoor zijn in deze landen vergelijkbaar. Het afstaan van kinderen neemt in de Europese landen fors af en de kinderen blijven in hun geboorteland. In Nederland verdwijnen dan ook kanalen als Griekenland, Oostenrijk en Duitsland. Adoptieouders zijn er in die landen genoeg, plaatsing in Nederland is niet meer nodig. Het aantal adopties uit Azië, in het bijzonder uit India, Indonesië, Korea en Sri Lanka, neemt daarentegen in deze periode enorm toe. Zuid-Amerika, en dan vooral Colombia en Peru, wordt eveneens belangrijk. Uit Afrika komt slechts een gering aantal adoptiekinderen.

3. De periode 1981-1992: de economisch-realistische generatie adoptieouders

In de eerste helft van de jaren tachtig begint zich rond adoptie van buitenlandse kinderen langzaam maar zeker een ander beeld af te tekenen. In 1980 daalt voor het eerst in tien jaar het aantal bij het Ministerie van Justitie binnenkomende verzoeken om een kind te adopteren: van 3388 in 1979 dalen de verzoeken tot 2897 in 1980. De daling zet zich vervolgens stevig door. In 1989 is het aantal verzoeken zelfs met bijna 60% afgenomen: tot 1395. Analoog aan deze daling van het aantal verzoeken zien we een forse afname van het aantal geplaatste kinderen. Tussen 1987 en 1992 worden per jaar gemiddeld 700 kinderen geplaatst. In de tien jaar daarvoor lag dit aantal op gemiddeld ruim 1200. De wachttijd blijft in deze periode stabiel op drie tot vijf jaar, omdat de daling van het aantal aanvragen gelijk loopt met de vermindering van het aantal beschikbare kinderen. Dit laatste komt vooral door de sluiting van het donorland Indonesië en de grote vermindering van het aantal kinderen uit Zuid-Korea. Aanvankelijk wordt dit gecompenseerd door een flinke toeloop van kinderen uit Sri Lanka en Brazilië. Vanaf 1992 neemt het aantal kinderen uit deze landen echter ook sterk af. De wachttijd is mede afhankelijk van wensen over de leeftijd van het te plaatsen kind. Heeft men geen enkele voorkeur voor leeftijd, geslacht, land van herkomst en accepteert men medische risico's bij het kind, dan is de wachttijd vanaf het moment van aanmelding bij Justitie ongeveer drie jaar.

Voor de afname van het aantal adoptie-aanvragen noemen wij de volgende belangrijke oorzaken.

- De economische omstandigheden zijn minder positief, de eerste grote bezuinigingsrondes van de overheid doen hun intrede. De werkloosheid neemt toe.
- Er verschijnen resultaten van studies bij gezinnen met een buitenlands adoptiekind. Uit deze studies wordt duidelijk dat adoptieouders met bijzondere opvoedingsproblemen te maken krijgen (Hoksbergen en Walenkamp, 1983; 1991; Hoksbergen en Wolters, 1989 Verhulst en Versluis-den Bieman, 1989).
- In de pers klinken kritische geluiden. Er is sprake van kinderhandel. Enkele adoptieouders klagen hun nood voor televisie, radio en in kranten, over de gedragsproblemen van hun adoptiekind en over de werkwijze van enkele organisaties.
- Meer en meer wordt erkend dat adoptieouders veel beter moeten worden voorbereid.

In deze periode staan adoptieouders minder krampachtig tegenover problemen in de opvoeding dan de open-idealistische generatie adoptieouders. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat zij niet schromen om de hulpverlening te benaderen. Ook in dit opzicht is van grotere openheid sprake. Adoptieouders durven, misschien wel noodgedwongen, te erkennen dat hun gezinsproblemen gecompliceerd zijn en dat zij deze vaak niet alleen aankunnen.

Tabel 3A Aantal door de rechter uitgesproken adopties, 1981-1992

	'81	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92	Totaal
Herkomstland													
Nederland	259	176	149	144	112	77	91	87	78	82	50	88	1393

Tabel 3B Aantal geplaatste adoptiekinderen, Azië/Nabije/Midden-Oosten, 1981-1992

	'81	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92	Totaal
Bangladesh	5	1											6
China												26	26
Filippijnen	3	3	7	4	4	4	10	6	13	13	12	10	89
India	133	149	204	101	188	161	101	113	127	92	77	71	1517
Indonesië	535	279	438										1252
Iran	1			1									2
Israël						3	4	3	5	3	3	3	24
Jordanië												5	5
Korea	211	247	173	108	165	157	116	107	13	6	9	11	1323
Libanon	8	5	2	3									18
Nepal	9	9	8	3	1	1		1				1	33
Pakistan	1		1	2	1		3		1		2	1	12
Sri Lanka	61	140	204	460	537	565	275	24	118	263	228	97	2972
Taiwan	3			2		1			10	17	31	23	87
Thailand	1		3	1	10	9	9	13	31	19	23	17	136
<hr/>													
Sub-totaal													
Azië e.a.	971	833	1040	685	906	901	518	267	318	413	385	265	7502

Tabel 3C Aantal geplaatste adoptiekinderen, Noord/Midden/Zuid-Amerika, 1981-1992

	'81	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92	Totaal
Bolivia				2	4	7	1	4	1	1		3	23
Brazilië	4		9	25	78	56	63	68	70	91	111	57	632
Chili	7	17	24	13	11	12	6	6	3	2	3		104
Colombia	129	146	251	159	210	151	191	165	172	208	169	181	2132
Costa Rica		6		4	8	9	6	1		1	10		45
Dom. Rep.	3	5	4	2	5	5	3	3	2	1	2		35
Ecuador	2												2
Guatemala	4	3	4	2	3	3	4	1	1	3	3	1	32
Haiti			1	48	39	25	28	29	2	19		12	203
Honduras			1	10	16								27
Peru	32	9	6	2		1	6	3	2	4	6		71
Suriname	1	4	1		1			1	14	17	25	9	73
V.S.		1		1									2
<hr/>													
Sub-totaal													
Amerika	182	191	301	268	375	269	308	281	267	347	329	263	3381

Tabel 3D Aantal geplaatste adoptiekinderen, Afrika, 1981-1992

	'81	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92	Totaal
Ethiopië				3	9	5	16	15	25	33	33	49	188
Mauritius	1	8	4	1									14
Nigeria									1	3	1		5
Sierra L.	1					2	2		1	4	1	5	16
<hr/>													
Sub-totaal													
Afrika	2	8	4	4	9	7	18	15	27	40	35	54	223

Tabel 3 E Aantal geplaatste adoptiekinderen, Europa, 1981-1992

	'81	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92	
Totaal													
Duitsland	1		3										4
Hongarije								3	6	3	5	4	21
Joegoslavië	3			2			2		1				8
Oostenrijk	2	2	4										8
Polen			5		1	10	6	6	20	22	40	29	139
Roemenië										4	23	2	29
Sub-totaal													
Europa	6	2	12	2	1	10	8	9	27	29	68	35	209
Overige landen	0	11	8	6	6	11	20	5	3	1	2	1	74
Totaal													
generaal	1161	1045	1365	965	1297	1198	872	577	642	830	819	618	11389
buitenland													

Toelichting Tabel 3

De adoptie van in Nederland geboren kinderen is verminderd van 259 in 1981 tot 54 in 1995. Het adopteren van een Nederlands kind is vrijwel onmogelijk geworden. In ons land worden nauwelijks kinderen afgestaan. De kinderen die worden afgestaan zijn volgens het Ministerie van Justitie voor een belangrijk deel kinderen van allochtone ouders.

Ten aanzien van de kinderen uit Azië zien we, anders dan bij de Zuid-Amerikaanse en Europese herkomstlanden, grote veranderingen. Deze veranderingen worden veroorzaakt door een veranderde politieke houding in de Aziatische landen tegenover buitenlandse adoptie. De politieke wijziging wordt meestal beïnvloed door een samenloop van omstandigheden. Hierbij spelen vooral religieuze opvattingen en schandaalverhalen in de pers over kinderhandel een grote rol. Regeringen waarin Moslims de meerderheid vormen staan negatief tegenover buitenlandse adoptie. Tegen deze achtergrond moeten we de vrijwel volledige sluiting van landen als Bangladesh en Indonesië begrijpen. De vermindering in India hangt samen met de grote toename van de binnenlandse adoptie. Er bestaan in India sinds de jaren negentig steeds langere wachtlijsten van Indiase adoptieouders. De sterke vermindering van het aantal Koreaanse adopties komt door de binnenlandse politieke druk om zoveel mogelijk met de buitenlandse adoptie te stoppen. In Seoul werden in 1988 de Olympische Spelen gehouden. Politici meenden, dat het wél kunnen organiseren van zoiets groots als de Olympische Spelen niet samen kon gaan met het niet kunnen zorgen voor de eigen kinderen. Vooral de adoptie naar Europese landen werd tegengegaan. Naar de Verenigde Staten gingen er elk jaar toch nog 1500 tot 2000 kinderen (Federici, 1998), maar eveneens veel minder dan bijvoorbeeld in 1988 (bijna 5000). Aan het eind van deze periode zien we dat Taiwan, en (nog) in beperkte mate China, er als belangrijke adoptielanden bij zijn gekomen. Toch is het totaal aantal adopties uit Aziatische landen in deze jaren nog maar eenderde deel van het aantal in 1981. Dit komt hoofdzakelijk door het onmogelijk worden van adopties uit Indonesië en de grote terugloop van adopties uit Zuid-Korea en Sri Lanka.

Het aantal adopties uit Europese landen is door de nieuwe contacten in Polen en Roemenië iets toegenomen. Beide ontwikkelingen moeten gezien worden tegen de achtergrond van de val van het communisme en de daarmee samenhangende grotere vrijheid van de verschillende kindertehuizen. In 1992 startte in de Verenigde Staten de adoptie van Russische kinderen en sinds 1998 gaat het om zo'n 5.000 kinderen per jaar. In ons land komen nog maar heel weinig kinderen uit Rusland. Het aantal adopties uit Afrika blijft laag. Ethiopië is het belangrijkste donorland en elk jaar vertrekken 30 tot 50 kinderen uit dit door een burgeroorlog geteisterde land naar Nederland.

4. De periode 1993 – heden: de voorbereid-optimistisch/eisende generatie adoptieouders

Vanaf 1993 stijgt het aantal adopties. Eerst langzaam, maar vanaf 1998 weer flink. Hiermee in de pas loopt het feit dat vanaf 1996 voor het eerst in ruim vijftien jaar het aantal verzoeken om een buitenlands kind te adopteren weer toeneemt, en wel met 20%. In 1999 en 2000 bedraagt het aantal aanvragen respectievelijk 2587 en 2428. Daarmee benaderen we de topjaren van het eind van de tweede adoptieperiode. We veronderstellen dat deze toename samenhangt met de volgende omstandigheden.

- Verbeterde economische omstandigheden. Van werkloosheid is nauwelijks meer sprake en de koersen van aandelen zijn tot begin 2000 vrijwel alleen maar gestegen.
- Verbeterde voorbereiding van aspirant-adoptieouders op hun adoptieavontuur. De in 1989 opgerichte Stichting Bureau Voorbereiding Interlandelijke Adoptie heeft voor aspirant-adoptieouders gaandeweg een doelmatige voorbereidingscursus samengesteld.
- De kennelijk populaire adoptie van een kind uit China of Taiwan. In hoofdzaak betreft dit kinderen jonger dan twee jaar bij aankomst in ons land. Juist voor jongere kinderen bestaat meer belangstelling.
- Een grotere anticipatie op de mogelijke psychosociale problemen in adoptiegezinnen. De laatste jaren is dit nauwelijks meer een item in de pers. Er verschijnen tussen 1993 en 1995 boeken en artikelen met voor adoptieouders objectieve resultaten van onderzoek en vele zinvolle adviezen en raadgevingen (zie Referenties).
- De in 1998 ingevoerde één-ouder adoptie.

De huidige groep adoptieouders heeft een andere houding aangenomen tegenover de opvoedingsmogelijkheden van een buitenlands adoptiekind. Men confronteert de adoptiebemiddelaars veel explicieter met eisen over de leeftijd van het kind en men is minder geneigd een medisch risico bij het kind te aanvaarden. Vaak wordt dwingend een zo jong mogelijk kind verlangd, een kind tenminste jonger dan twee jaar. Kinderen van 2½ jaar en ouder zijn steeds moeilijker en soms in het geheel niet plaatsbaar. In dat opzicht is de situatie volledig veranderd. Vond men in de jaren tachtig en daarvoor, een kind van vier jaar en ouder pas “oud”, nu is deze leeftijd aanzienlijk lager komen te liggen. Kon men vroeger altijd adoptieouders voor een kind vinden, nu is dat niet meer zo.

De in 1998 ingevoerde één-ouder-adoptie en adoptie door homoseksuele paren leidt eveneens tot toename van het aantal aanvragen voor adoptie. Het gaat hierbij elk jaar om enkele honderden gevallen. Het betreft meestal een echtpaar waarvan de een ouder is dan 42 jaar en de ander (aanzienlijk) jonger. Als de jongste van het echtpaar de adoptie formeel aanvraagt, kan men inderdaad nog een kind jonger dan twee jaar adopteren. Zou men als echtpaar adopteren dan treedt de algemene leeftijdseis, dat de oudste ouder niet meer dan veertig jaar in leeftijd van het kind mag verschillen, in werking en is men dus aangewezen op een ouder adoptiekind.

Deze generatie adoptieouders lijkt tamelijk optimistisch over de opvoedingsmogelijkheden van heel jonge adoptiekinderen. Uit onderzoek is echter bekend dat het veeleer de ervaringen in het land van herkomst zijn die bepalen of het kind later gedragsproblemen zal hebben en minder de leeftijd bij aankomst (Hoksbergen e.a. 1999; Verhulst, Versluis-den Bieman, 1989). Niettemin is er zeker een positieve correlatie tussen leeftijd bij aankomst en latere gedragsproblemen. De kans op het ervaren van grote problemen in het land van herkomst neemt uiteraard toe naarmate het kind langerdaar was.

Tabel 4A Aantal door de rechter uitgesproken adopties, 1993-2000

	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	Totaal	<i>Totaal 1957-2000</i>
Herkomstland										
Nederland	65	61	54	44	48	37	39	45	393	16.574
(2000 Betreft een schatting)										

Tabel 4B	Aantal geplaatste adoptiekinderen, Azië/Nabije/Midden-Oosten, 1993-2000									<i>Totaal 1971-2000</i>
	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	Totaal	
Bangladesh										495
China	29	75	132	112	105	210	271	457	1391	1423
Filippijnen	10	4	15	9	4	15	13	8	78	210
India	65	51	64	36	58	72	59	64	469	2851
Indonesië								1	1	3041
Iran										64
Israël	3								3	36
Jordanië	22		1						23	28
Korea	4	27	15	30	36	42	77	60	291	4042
Libanon										353
Nepal	1	5	3	5	2	6	3	2	27	76
Pakistan			1						1	18
Sri Lanka	62	73	17	6	4	4	4	2	172	3302
Taiwan	27	19	8	40	55	50	50	38	317	438
Thailand	23	19	23	31	34	30	29	20	209	435
Vietnam						2			2	79
Sub-totaal	<hr/>									
Azië e.a.	246	273	309	269	298	429	508	652	2984	16.891

Tabel 4C	Aantal geplaatste adoptiekinderen, Noord/Midden/Zuid-Amerika, 1993-2000									<i>Totaal 1971-2000</i>
	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	Totaal	
Bolivia	1								1	32
Brazilië	72	67	68	83	69	50	45	38	492	1234
Chili	1								1	211
Colombia	146	125	163	150	152	178	196	226	1336	4447
Costa Rica				2			2	3	7	61
Dom. Rep.						1		1	2	47
Ecuador					1	4	4	4	13	51
Guatemala		1	1	4	4	11	41	56	118	165
Haïti	8	32	15	29	11	27	61	59	242	446
Honduras										28
Peru	2					2	3	5	12	195
Suriname	8	13	9	11	6	11	13	9	80	185
V.S.	1	4	7	5	5	8	9	8	47	67
Sub-totaal	<hr/>									
Amerika	239	242	263	284	248	292	374	409	2351	7169

Tabel 4D	Aantal geplaatste adoptiekinderen, Afrika, 1993-2000									<i>Totaal 1971-2000</i>
	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	Totaal	
Ethiopië	41	40	42	50	61	40	43	61	378	573
Mauritius										47
Nigeria	5	1		1	3	8	7	1	26	33
Sierra Leone			2						2	21
Sub-totaal	<hr/>									
Afrika	46	41	44	51	64	48	50	62	406	674

Tabel 4E		Aantal geplaatste adoptiekinderen, Europa, 1993-2000								
	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	Totaal	<i>Totaal 1971-2000</i>
België										43
Duitsland										170
Griekenland										576
Hongarije	5	6	6	9	2	3			31	56
Joegoslavië										139
Oostenrijk										349
Polen	29	20	15	32	20	18	18	30	182	324
Roemenië	3	7	15	34	22	19	31	28	159	189
<hr/>										
Sub-totaal										
Europa	37	33	36	75	44	40	49	58	372	1846
Overige landen	6	5	9	25	12	11	14	11	93	1058
Totaal										
generaal	574	594	661	704	666	820	995	1192	6206	27.638
buitenland										

Toelichting Tabel 4

In de periode 1957 t/m 2000 zijn er in totaal **16.574** Nederlandse kinderen geadopteerd. Al met al is dit een vrij grote groep mensen, van wie eigenlijk weinig bekend is. Onderzoek heeft zich tot nu toe in hoofdzaak gericht op buitenlandse geadopteerden. Mogelijk omdat zij letterlijk meer zichtbaar waren dan hun Nederlandse lotgenoten. Ook omdat het een volstrekt nieuw, opvallend fenomeen was en hun ouders met hun ervaringen en problemen meer naar buiten traden. Een aantal jaren geleden is er wel een belangengroep van Nederlandse geadopteerden opgericht, Möbius genaamd. Om het totaal aantal buitenlandse geadopteerden per land van herkomst te berekenen werden de cijfers van de tabellen 2 t/m 4 opgeteld. Bij de Koreaanse kinderen zijn ook degenen meegeteld die in 1969 en 1970 werden geplaatst (zie tabel 1).

Verder worden er in totaal 576 geplaatste Griekse kinderen vermeld. Dit aantal is bekend via de toenmalige bemiddelaars. Het grootste deel van hen, 478, werden al vóór 1971 in Nederlandse gezinnen geplaatst. Het totaal aantal kinderen geadopteerd uit "Overige landen", dat vóór 1971 Europese kinderen betreft, komt voor de gehele periode 1957 t/m 2000 op 1058 (dus inclusief de 478 kinderen uit Griekenland). De best mogelijke schatting van het aantal geplaatste buitenlandse adoptiekinderen sinds 1957 komt op **27.638**. Dit is enigszins een onderschatting, omdat in de tweede periode een 150-tal kinderen niet in de officiële tabellen is opgenomen.

Tenslotte zijn er ook nog buitenlandse adoptiekinderen die niet als zodanig door het Ministerie van Justitie zijn geregistreerd. Het betreft kinderen die in het buitenland als eigen kinderen in het ouderlijk paspoort zijn bijgeschreven. Over de omvang van dit verschijnsel is weinig bekend. Op het totaal bezien is deze groep getalsmatig echter verwaarloosbaar.

Voor de nabije toekomst denk ik dat de buitenlandse adoptie zich qua aantal zal stabiliseren op ongeveer 1000 kinderen per jaar. Wanneer de moderne voortplantingsmogelijkheden verder verbeteren, zal de belangstelling voor een buitenlands adoptiekind afnemen. Belangrijk is vooral de gang van zaken bij in vitro fertilisatie. Wanneer de kansen op de geboorte van een gezonde baby van de huidige 25% per behandeling toeneemt tot bijvoorbeeld 75%, zal dit de belangstelling voor adoptie van een buitenlands kind fors doen afnemen. Tenzij er natuurlijk weer een andere generatie adoptieouders opstaat, een generatie die zowel het idealisme van de tweede adoptieperiode als het realisme van de derde adoptieperiode combineert. Een generatie die zich realiseert dat nog steeds veel kinderen elders in de wereld inderdaad in nood verkeren, en adoptie voor velen van hen de enige kans is op een menswaardiger bestaan.

Referenties

- Cloeck, H.P. (1946). *Adoptie als vraagstuk van Kinderbescherming*. Amsterdam: N.V. Drukkerij en Uitgeverij J.J. de Bussy.
- Federici, R.S. (1998). *Help for the hopeless child. A guide for families*. Alexandria: Federici and Ass.
- Hoksbergen, R.A.C. & Walenkamp, H. (Red.1983). *Adoptie uit de Kinderschoenen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Hoksbergen, R.A.C. (Red.), Baarda, B, Bunjes, L.A.C. & Nota, J.A. (1979). *Adoptie van kinderen uit verre landen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Hoksbergen, R.A.C. & Walenkamp, H. (Red., 1980). *Opgroeierende adoptiekinderen*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Hoksbergen, R.A.C., Spaan, J.J.T.M. & Waardenburg, B.C. (1988). *Bittere Ervaringen, uithuisplaatsing van buitenlandse adoptiekinderen*. Utrecht: Adoptie Centrum.
- Hoksbergen, R.A.C. & Wolters, W.H.G. (Red., 1989). *Verstoorde relaties, adoptie en hulpverlening*. Baarn: AMBO.
- Hoksbergen, R.A.C. & Walenkamp, H. (Red., 1991). *Kind van andere ouders, theorie en praktijk van adoptie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Hoksbergen, R.A.C. (1994). *Een kind adopteren. Gids voor adoptieouders en hun raadgevers*. Amsterdam: AMBO.
- Hoksbergen, R.A.C. en de medewerkers van het Roemenië project. (1999). *Ervaringen van ouders die tussen 1990 en 1997 een kind uit Roemenië adopteerden*. Utrecht: Afdeling Adoptie.
- Hoksbergen, R.A.C. (2000). De Nederlandse adoptiepraktijk, 1956-2000. In: René Hoksbergen en Hans Walenkamp, *Adoptie: een levenslang dilemma*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 33-45.
- Meijdam-Slappendel, M. (2000). Voorwaarden voor adoptie. In: René Hoksbergen en Hans Walenkamp, *Adoptie: een levenslang dilemma*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 234-260..
- Juffer, F. (1993). *Verbonden door adoptie. Een experimenteel onderzoek naar hechting en competentie in gezinnen met een adoptiebaby*. Amersfoort: ACCO.
- Nota, J.A. (1970). *De adoptie, rechtsinstituut in ontwikkeling*. Deventer: Kluwer.
- Rosenboom, L. (1994). Gemengde gezinnen, gemengde gevoelens? Hechting en competentie van adoptiebaby's in gezinnen met biologisch eigen kinderen. Utrecht: Adoptie Centrum.
- Verhulst, F.C. & Versluis-den Bieman, H.J.M. (1989). *Buitenlandse adoptiekinderen; vaardigheden en probleemgedrag*. Assen: Van Gorcum.
- Wolters, W.H.G. (Red., 1978). *Adoptie van buitenlandse kinderen*. Nijkerk: Callenbach.

Enkele belangrijke adressen

Ministerie van Justitie

Postbus 20301, 2500 EH Den Haag
070-3706246

Landelijke Vereniging

Adoptieouders (LAVA)

Postbus 47, 3700 AA Zeist
info@lava-ouders.nl

Landelijke Vereniging

Gezinsproblematiek

Adoptieouders (LOGA)

Neerpeltlaan 27, 5628 PE Eindhoven
040-2489039
www.platform-scjf.nl

Möbius

Postbus 82, 4380 AB Vlissingen
06-559359120
mobius@worldonline.nl

Zes Bemiddelingsorganisaties

Stichting Afrika

Postbus 175, 7240 AD Lochem
0573-252270 (ma, wo, vr 8.30-11.30)
adaf@wxs.nl

Stichting Flash

Postbus 1340, 6501 BH Nijmegen
024-3735440 (ma t/m do 9.30-11.00)
stichtingflash@worldonline.nl

Stichting HOGAR

Meeuwenlaan 3, 1934 EJ Egmond-Binnen
072-5067393

Stichting Kind en Toekomst

Varsseveldseweg 2a, 7025 GB Halle
0314-632080 (ma t/m do 9.00-12.00)
www.kindentoekomst.nl

Stichting Meiling

Zuideinde 168, 1511GK Oostzaan
055-5413029
www.meiling.nl

Vereniging Wereldkinderen

Riouwstraat191, 2585 HT Den Haag
070-3506699 (9.00-17.00)
info@wereldkinderen.nl
www.wereldkinderen.nl